

Nekropole teh naselbin sodijo od najstarejše po južnem pobočju Markove Kule preko one v jugozahodnih predelih mesta do grobišč okoli cerkva iz turškega obdobja, med katerimi izstopajo grobovi s t.i. »antropomorfnó« oblikovano grobno jamo, po avtorju prevzeto od Bizanca. Inventarji grobov so nakit in lončenina. Med prvimi zavzemajo posebno mesto v najstarejših grobovih obročki in zapestnice, značilne za makedonsko in sosedno področje, v mlajših grobovih pa gumbi in aplikje. Lončenina je domača in importirana.

Kljub vsej avtorjevi preciznosti pri omembi najdiščnih točk in opisov posameznih objektov manjka za boljšo orientacijo geodetsko-geografski posnetek celotnega raziskanega terena, pa tudi posamezni planimetrični izrisi z oznakami istočasnih objektov in najdb, ki bi slikovno prikazali smer občasnih širjenj naselbine v posameznih obdobjih. Glede grobnih najdb manjkajo grobne celote, ki bi nazorno prikazovale razvoj grobnih predmetov in njihovo povezavo z drugimi najdišči Makedonije in sosednjih ozemelj v srednjeveškem obdobju. Ne glede na te pomanjkljivosti je knjiga hvalevredno delo. V njem je avtor prvi skušal povezati vse dané vire in podatke in osvetliti razvoj današnjega mesta Prilepa.

Paola Korošec

Jacques Lé Goff, **Za drugačen srednji vek.** Ljubljana: SKUC, 1985. 469 strani. (Studia Humanitatis)

Prvi letnik nove družboslovne zbirke »Studia Humanitatis« prinaša izredno zanimiva dela. Med njimi je tudi delo enega najvidnejših evropskih medievistov Jacquesa Lé Goffa »Za drugačen srednji vek«. Knjiga vsebuje bogat uvod in osemnajst različnih esejev, s katerimi se avtor dotika časa, dela in kulture na srednjeveškem Zahodu. Delo je vredno pozornosti, ne le zaradi novosti in širine problemov, marveč tudi zaradi izvrstnih, modernih metodoloških prijemov. Lé Goff se z modernim konceptom — kljub vsem tveganjem mode — loti nekaterih vidikov zgodovine mentalitet.

Ze šam naslov Lé Goffove knjige je pomenljiv. Lé Goff si ne prizadeva ustvariti niti črno niti zlato podobo srednjega veka. V drugačnem srednjem veku vidi celosten srednji vek, ki ga izdeluje tako na podlagi literarnih, arheoloških, umetniških in pravnih virov, kakor tudi z dokumenti, ki so nekdanj spadali v privilegirani resor »čistih« medievistov. Dolg srednji vek, katerega vidiki se strukturirajo v sistem, periodizira od poznega rimskega cesarstva do industrijske revolucije v XVIII.—XIX. stoletju. Srednji vek je zelo pomenljiva preteklost, ki se uteleša v zgodovinsko kontinuiteto, ki jo moramo dojeti v vsej trajnosti. Prav v srednjem veku moramo iskati nekatere bistvene značilnosti naše kolektivne identitete, identitete, ki jo s tesnobnim občutkom moramo priznati v okvirih današnje družbe.

Lé Goff že takoj na začetku zapiše, da »zgodovino delamo z dokumenti in idejami, z viri in z domišljijo« (str. 9). Domišljija! Očarljiva in ekspresivna lastnost, ki jo imamo ljudje. Seveda ni vsem odmerjena v enaki meri. Eni jo imajo več, drugi spet manj. V eseju »Micheletovi srednji vek« naletimo na moža z domišljijo. Michelet je Lé Goffu z gled zgodovinarja ne samo zaradi svojih prizadevanj po totalni zgodovini, marveč tudi zato, ker ima domišljijo, zna buditi tisto, kar je bilo, hkrati pa je odličen poznavalec arhivov. Michelet ni obujal prikazni ali fantazmov, temveč resnična bitja, ki nastopajo v virih. Bil je tudi glasnik nemogočega govora — govora ljudstva. V tihih hodnikih arhivov je znal ujeti odmev, hrumenje, mrmranje, opazal je celo gibanje, ko je dihnol v prah, ki se je nakopičil na dokumentih. Michelet je napisal kar tri, morda celo štiri srednje veke. Zgodovino preteklosti je bral in pisal v luči sedanosti, v luči lastnega življenja in razvoja. Michelet je predvsem oživljalec tistih, ki so bolj mrtvi kakor drugi, obujevalec malih, šibkih, preprostih — v življenje je obujal ljudstvo. Pred njim je še kamen postal poduhovljen in živ. Bil je kipar, umetnik zgodovine, ki je znal iz kamna izvabiti življenje. Nedvomno lahko potem, ko smo prebrali to čudovito Lé Goffovo besedilo o Micheletu, zaključimo, da je tudi DOMIŠLJJA konstitutiven element zgodovinarjeve ustvarjalnosti.

Lé Goff usmeri svojo pozornost tudi k dvema pojmovoma: k pojmu *dela* in k pojmu *časa*, ter skuša spremljati njune ideološke spremembe v okviru konkretnih, vsakokratnih družbenih razmer. Stališča v zvezi z delom in časom pa se mu zdijo pomembni vidiki struktur in delovanja družb.

V zvezi z delom opaža razvoj od dela-pokore iz Biblije in iz zgodnjega srednjega veka proti rehabilitiranemu delu, ki je naposled postalo sredstvo za zveličanje. To napredovanje dela, ki so ga bili izzvali in upravičili samostanski delavci iz novih redov v XII. stoletju; urbani delavci takratnih mest ter intelektualci, zbrani na univerzah, pa je dialektično povzročilo tudi nove razvoje: od XIII. stoletja dalje nastaja razcep med znančevanim ročnim delom in intelektualnim delom ter vrednotenje dela,

ki je delavca bolj podrejalo izkoriščanju, kar je pospeševalo povečano odtujevanje delavcev.

Le Goff v zvezi s časom raziskuje zlasti, kaj (in kako) je v okviru spreminjajoče se zahodne srednjeveške družbe obvladovalo njene nove oblike. Zanima ga oblast nad časom, obvladovanje časa; prilagajanje časa pa skuša povezati s teološkimi in intelektualnimi gibanji. Zanima ga prilasčeni čas, ki ga kažejo stolpne ure, razdelitev dneva na 24 ur, in žepna ura, ki se kmalu nato pojavi v žepih posameznikov. V krizi XIV. stoletja pa Le Goff zopet naleti na tesno povezanost dela in časa.

V srednjem veku se pojavijo tudi univerze in univerzitetniki. Le Goffu so univerzitetniki predstavljali podoben problem kot njihovi sodobniki trgovci. Oboji so prodajali dobrini, ki sta pripadali bogu: eni vednost, drugi pa čas. V XII. in XIII. stoletju je bil univerzitetnik ali trgovec za duhovščino le težko bogu všečen in eden ali drugi bosta silno težko dosegla zveličanje. Vendar pa je tako univerzitetnika kakor trgovca opravičevala omemba dela, ki sta ga opravljala. Le Goffu se novost univerzitetnika nazadnje pokaže kot novost intelektualnega delavca.

Le Goff sodi v generacijo zgodovinarjev, ki jih je zaznamovala problematika trajnosti. Plodnost zgodovine, postavljene v trajnost, se mu še zdaleč ne zdi izčrpana. Pertinentno trajnost zgodovine zaznamuje ravno ta dolgi srednji vek. Problematika trajnosti izhaja iz treh virov: iz marksizma (opremljenega z viri in moderniziranega hkrati); iz Fernanda Braudela in iz etnologije. Preteklost obvladujejo različni ritmi trajanja. Če bi družbo srednjeveške zahodne Evrope primerjali s »primitivnimi« družbami, bi se nam verjetno zazdelo, da sta si obe posebno blizu po določeni atemporalnosti. Začutili bi počasen ritem njunega kolektivnega življenja. Prav gotovo je bil ritem sprememb v srednjem veku zelo počasen; le malo se je spremenilo tekom stoletij. Zgodovina mentalitete, senzibilnosti in verovanja pa se giblje v dolgih obdobjih. Seveda so ta dolga obdobja prav tako podvržena diahroniji, katere ritmi so posebni.

Le Goffa je vedno zanimala kulturna zgodovina. Kulturno zgodovino srednjeveškega Zahoda išče skozi pravljice o Meluzini, pošastne zverine kot je zmaj; sanje. Naletel je na nasprotje, ki je zasidrano med učeno in ljudsko kulturo. Težava je v opredeljevanju; kaj mislimo pod učeno in kaj pod ljudsko kulturo. Le Goff vidi rešitev v skrbni navedbi dokumentov in v pojasnitvi, kaj uvrščamo, pod učeno in kaj pod ljudsko kulturo.

V Le Goffovi knjigi naletimo na etnologijo. (Seveda je to francoska etnologija!) Globoki srednji vek lahko v njegovih vsakdanjih navadah, verovanjih, obnašanjih in mentalitetah zajamemo s pomočjo etnoloških metod. Že Michelet nas opozarja na ljudstvo ter gre, pri tem ko sondira ljudsko, proti tistemu svetu ljudske kulture, proti svetu »Drugega« (de l'autre), na katerega nas opozarjajo današnji etnologi. Na ta drugi svet moramo biti pozorni tudi v t. i. »zgodovinskih« družbah. Navdihujoč se pri etnologih »Drugega« naj bi torej poskušali najti metodo, s katero bomo pripravili do besede tudi najgloblje tišine in molčečnosti notraj zgodovine. Nova zgodovina teži torej k novi perspektivi; postala naj bi etnološka.

Po Le Goffu etnologija spreminja kronološke perspektive zgodovine. Dogodek se umakne idealu nedogodkovne zgodovine, k trajnosti, k malone negibnemu času. Usmeritev »etnozgodovine« k vsakdanjemu človeku vodi k proučevanju zgodovine mentalitet, kajti mentalitete se najmanj spreminjajo v okviru zgodovinskega razvoja. Če se lotimo proučevanja ljudske kulture, pridemo v stik z zgodovinskim časom, ki ga prevevajo počasni ritmi, flash-backs, izginotja in vnovične pojavitve, ki se kaj slabo ujemajo z enočrtnim ali linearnim časom, kjer le redko opazimo pošepitve ali zastoj. Zato je potrebna razširitev polja zgodovine npr. na folkloro, da se znova problematizira ta nezadostni čas. Etnološki pogled ponuja zgodovinarju novo dokumentacijo. Zaradi metode pisni dokument lahko pogrešamo. Zgodovinar lahko poseže v svet vsakdanjega človeka, ki ni zakopan v papirje, v svet brez besedil in pisave. Vendar Le Goff opozarja, da brez težav ne gre. Nenazadnje obstajajo tudi določene meje sodelovanja med etnologijo in zgodovino. V medsebojnem razmerju etnologija/zgodovina eksistira nekatere težave, problemi in nevarnosti, ki bi se pojavile, če bi v proučevanje »zgodovinskih« družb preprosto vnesli etnološki pogled, ki bi nadomestil zgodovinski pogled. Le Goff vztraja, da mora zgodovinar ostati strokovnjak za spremembo, da mora biti sposoben razložiti dejstvo, »da v eni družbi drug ob drugem obstajajo in se prepletajo pojavi in skupine, ki ne sodijo v isti čas, v isti razvoj. To je problem ravni in razmikov« (str. 382). Zgodovinar lahko z etnološko metodo zapopade sfere, ki so zvezane s trajnostjo; hkrati pa se pri etnologu nauči prepoznati in spoštovati svet »Drugega« ter se mora izogniti zanikanju ali celo uničenju »Drugega«.

Obredi vazalstva so sestavljali po Le Goffovi hipoteze simbolično obredje. Glavne vidike vazalske institucije pa bi lahko pojasnili le s prijemom etnološkega tipa. Simbolično obredje vazalstva sestavljajo simbolični elementi: govor, gesta in predmeti. Srednjeveški dokumenti nam le redko odgovarjajo na vprašanje, kakor bi si želeli,

zato pojavi zahtevajo etnografski pristop. »Etnografska metoda, če jo sprejmemo, domneva, da lahko simbolični sistem deluje z vso učinkovitostjo, ne da bi se udeleženci tega eksplicitno zavedali« (str. 430). Seveda se pojavljajo problemi. Le Goffu predstavlja skušnjava in nevarnost pri proučevanju simbolov iskanje skupnega imenovalca za dejansko različne prakse, funkcije in pomenjenja. Družba ima na voljo le omejeno zalogo simbolov, zato je pomembno, da primerjamo skupine simboličnih predmetov, uporabljenih v različnih območjih ter v njih odkrijemo prisotnost enakih predmetov. Le Goff opozarja, da etnografska metoda zahteva — »ob tem, da začasno postavimo v oklepaj vprašanja o kraju in času — primerjanje z drugimi družbami, ki jih ponavadi proučuje etnolog, ne pa zgodovinar« (str. 433). Le Goff si je pri Jeanu Maquetu sposodil zgled iz afriških družb. Proučevanje obredja ali cerimonijskega sistema pa tudi po tradiciji bolj sodi v resor etnologov kakor zgodovinarjev. Komparacija z drugimi, zunajevropskimi družbami je sicer koristna in vzpodbudna, vendar moramo paziti, da te primerjave ne bi zasenčile pomembnosti razlik. Fevdalnovazalni sistem srednjeveškega Zahoda je izviren in specifičen. Le Goff meni, da nam etnozgodovinska analiza omogoča ločevati izvornost zahodnega srednjeveškega vazalstva, postavljenega v širok primerjalni okvir.

Nenazadnje je potrebno še omeniti, da je v Le Goffovem delu močno prisotna Lévi-straussowska perspektiva nasprotja med bolj ali manj vročimi in bolj ali manj hladnimi družbami, med bolj ali manj vročimi in bolj ali manj hladnimi okolji v okviru ene družbe. Claude Lévi-Strauss, ta odlični strukturalistični antropolog, je odpravil pojmovanje, o bistveni razliki med »primitivno mentaliteto« in »civilizirano mentaliteto«. Postavil je tezo o »divji misli«, ki za nas ne sme biti, misel divjakov, niti misel primitivnega ali arhaičnega človeštva, temveč misel v divjem stanju, misel, ki se ne razlikuje od domestificirane in kultivirane misli. Kljub temu, da se nam srednjeveški ljudje tako kot »primitivci« pogosto zdijo iracionalni, ima ta »divja misel« svoje miselne zakone. »Ne ločevati objektivno od subjektivnega (mentalnega) je zahteva, ki se mi zdi bistvena za razumevanje srednjeveške civilizacije« (str. 465).

Le Goff je genialen medievist. Kot vsak raziskovalec srednjega veka ima tudi on težave z odsotnostjo in pomanjkljivostjo gradiva, ki bi ga bilo mogoče kvantitativno obdelati. V delu vseskozi ponavlja, da je z drobci naplavin, ki so še ostale, treba ravnati z vso interpretacijsko strogostjo. Pomembno je, kako zgodovinar bere ta besedila. Dokument ne sme biti deležen naivnega branja. Upoštevati je potrebno posebnosti besednjaka in načina mišljenja.

Jacques Le Goff si je z delom »Za drugačen srednji vek« zastavil precej ambiciozno nalogo. Eseji naj bi služili zgolj kot kažipot k vzpostavitvi modernejše zgodovinske antropologije. Opredelil bi rad metode nove erudicije, ki naj bi bila zvešta strogosti in domišljiji. Ta erudicija naj bi vzpostavila tudi nove, bolj kritične metode, ki naj bi zagotavljale novo pojmovanje dokumentov-spomenikov. Le Goff si prizadeva obuditi preteklost v vsej njeni razsežnosti, prodreti v vse njene še neodkrite globine, pa naj bo to na področju materialnih kultur ali pa zgodovine mentalitet. Rad bi vzpostavil totalno zgodovino. Totalna zgodovina! Mimogrede si zastavljam vprašanje, ali je sploh mogoča totalna zgodovina srednjega veka? Totalna zgodovina eksistira samo kot koncept. Glavni problem je pomanjkljivost gradiva. Tudi Le Goff na nekem mestu priznava, da o srednjem veku nikoli ne bomo vsega zvedeli in da bi bilo nevarno zapolnjevati praznine; da bi vrzeli brez metode pripravili do besede. Medievistu ne ostane torej nič drugega kot pravilno uporabljeno pomanjkljivo gradivo in pravica do dobro utemeljene imaginacije.

Andrej Stüden

Pavo Živković, Bibliografija objavljenih izvora i literature o srednjovjekovnoj Bosni. Sarajevo: Zavičajni muzej — Travnik, 1982. 252 strani.

Delo na bibliografiji in še posebej zgodovinski bibliografiji je bilo v Bosni in Hercegovini doslej precej zanemarjeno. Publikacije o bosenski zgodovini so registrirane v splošnih jugoslovanskih bibliografijah, posebej pa so upoštevane v srbskih in hrvatskih bibliografijah. Povečano in načrtnostno dejavnost je vrste zasledimo v BiH šele po osvoboditvi, točneje od petdesetih let dalje. Orijentalni institut v Sarajevu je v okviru svojih knjižnih serij izdal dve knjigi Bibliografije jugoslovenske orijentalistike (1. knjiga — Posebna izdanja VI, obsega čas od 1945—1960, 1968; 2. knjiga — Posebna izdanja IX, obsega čas od 1961—1965, 1981). Avtorica obeh knjig je bila Bisera Nurudinović. V posebnem poglavju je obdelana zgodovina.

Do osvoboditve je osrednjo znanstveno in raziskovalno ustanovo v BiH predstavljal Zemaljski muzej. V povojnem obdobju so ustanovili več specializiranih zgodovinskih znanstvenih institucij v Sarajevu, Banja Luki, Mostarju in drugod, zgodovinsko znanstveno dejavnost je razvila v okviru svojih sekcij Akademija nauka i umjet-